

De la "inutilitat" del passat a la "comoditat" del present. La rendibilitat de les ciències socials en el segle XXI

Joan Anton Barceló
ilphd@blues.uab.es

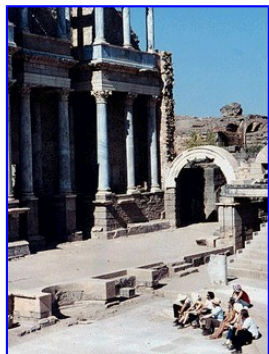
Per a la major part de la gent el mot "arqueològic" és sinònim de *inútil*, atès que es tracta de quelcom antic. Si et diuen que tens una manera de vestir "arqueològica", de fet t'insulten, perquè el que opinen és que no vas a la moda. Si un pensador o un llibre és titllat de "arqueològic", el que es vol dir és que de tan antic com és ha perdut actualitat i transcendència. El que és molt antic no serveix per a res, precisament per això, perquè és antic i és lluny de nosaltres. És *una altra* cosa, sense cap mena de relació amb la nostra experiència quotidiana.

Malgrat tot, però, un bon dia l'estat decideix de construir una presa que ha de permetre iniciar conreus de regadiu en una zona extensa i millorar el subministrament d'energia elèctrica. Però una cova amb dibuixets pintats s'entrevessa en el propòsit. Gran mobilització local, nacional o internacional; insults adreçats al govern que "vol destruir les nostres arrels i la nostra herència comuna". Com quedem? L'arqueologia no serveix per a res, però les pedres velles no s'han de tocar perquè són molt importants? Resultat de les protestes: la presa no es construeix, sense el regadiu i davant les necessitats de mà d'obra barata la població local emigra a la perifèria de les grans ciutats i la cova en qüestió es mor d'avorriment perquè ningú no té la peregrina idea d'anar-la a visitar.

Imatge d'arxiu de la piràmide de Cestius (Roma)

Aquesta contradicció (l'arqueologia és inútil, però treballa amb coses que cal preservar costi el que costi) es pot comprendre si fem referència a la concepció que la societat té d'allò que és el Patrimoni: un conjunt de pedres, atuells, pintures i ruïnes que hi són i que ens han dit (a escola o des dels mitjans de comunicació) que tenen molt de "valor", tant, que val més no tocar-los. Hi ha molt poca gent que es demani per què serveixen aquestes pedres tan "valuoses". Ens ofereixen uns continguts abillats de colors bonics, i ens diuen que aquest conjunt d'idees, fets i objectes ens "pertanyen", car els van fabricar i/o usar els nostres avantpassats i avantpassades, i nosaltres en som hereus. I ens en fan lliurament, només perquè ho memoritzem. Com nens bons creients, anirem als Museus i als Monuments i ens inclinarem amb reverència davant la seva antigor. Com a molt, farem el comentari que en el passat es feien coses molt boniques. Si hem fet estudis universitaris direm que aquests materials tenen molt de "valor artístic" o "cultural".

Teatre de Mérida

El Patrimoni es presenta, doncs, com un conjunt neutre de materials que la gent *està obligada* a contemplar, no sap ben bé per què. Ens diuen: "això és vostre", i l'espectador resta bocabadat i respon: "Ah!" I se'n torna cap a casa a reposar, perquè l'endemà s'ha de treballar, i si no es treballa no es menja ni es tenen aquestes "memòries col·lectives" que no es mengen ni es beuen i que cansen molt de visitar.

"És fals!" crida indignat el meu col·lega de despatx, que és un arqueòleg convençut de la transcendència de la seva missió. "El Patrimoni és el principal element constituït de la nostra *Memòria col·lectiva*". Amb molt poca cortesia, ric de la seva resposta. "El Patrimoni, el fem servir per establir una mena de comunió o d'integració mística amb un món situat més enllà de la nostra experiència, però, a més d'aquest ús ideològic ¿serveix per a res més?", argumenta. "Sembla estrany que vós penseu d'aquesta manera", se sorprèn el meu col·lega. "No hi ha ningú que pugui sobreviure sense records d'infantesa, com tampoc no hi ha cap societat completa sense records del seu Passat." Ja ho entenc: el Patrimoni és com una mena de senyal de trànsit: "Alerta! $\frac{3}{4}$ ens diu $\frac{3}{4}$ Per aquí circulaven els vostres avantpassats."

Si els meus avantpassats eren gent de bé, doncs cap problema. "Com anem, avi?", i com que no li explicaré pas quins problemes tenim aquí, perquè no els entendria, doncs deixem-ho córrer. En canvi, n'hi ha que només fan que parlar-ne, dels avis, que si van tenir un avi que era general, que si va guanyar tot sol no sé quines guerres,... Per aquesta mena de gent, anar al Museu o visitar monuments equival a reivindicar el Passat. Jo sóc important i tinc poder perquè el meu avi s'ho va guanyar a pols. Jo no tinc mèrits per justificar la raó del meu comandament, però el meu avi sí que en tenia. En definitiva, si aconseguixo que tothom es recordi de l'avi de casa, i els convenço que en sóc el nét, em deixaran manar en pau. Així doncs, no és estrany que els qui manen, les institucions, els qui posseeixen mitjans importants, siguin els qui més utilitzen el Passat. L'Estat es vol justificar i és per això que inverteix en la preservació dels monuments que enalteixen la funció de governar: palaus, castells, ciutats, etc., mentre deixa de banda aquelles restes que no tenen res a veure amb la tasca de govern. I encara arriba a l'extrem de fer-nos creure que amb aquesta obra de propaganda fa un bé públic!

On és la dificultat? Doncs en el fet que Passat s'equipara a Patrimoni. L'única cosa que sabem del cert de les èpoques que ens han precedit són les pedres, els dibuixos i les lletres que ens n'han pervingut. La nostra missió consisteix a netejar-ho tot ben net per oferir a la bona gent d'aquest món d'ara l'avinentsa de refer la seva comunió amb el Passat.

Passat = Pedra

Així, el passat deixa de ser un conjunt de gent i de relacions, vincles entre persones, per esdevenir

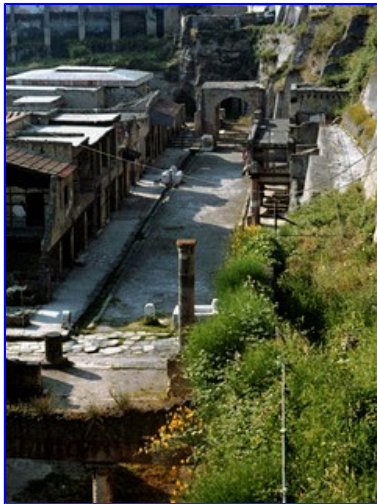

Urna cinerària lacial

coses inertes. Si no tenen una certa bellesa, no interessen ningú. La nostra valoració del Passat depèn de si va generar obres que avui trobem "belles". De vegades, el grau d'antiguitat d'uns atuells pot convertir en objecte de veneració, però res més, allò que d'antuvi no ens semblaria "bell". "Ah, té raó, temps era temps es feien coses així!" "Conservar" vol dir desar una cosa ben desada perquè ningú no la remeni.

Ens han encolomat, doncs, una visió estàtica i estètica del Passat. Ens l'han trossejat i només podem fer que testimoniar que hi és i que el govern benvolent fa prou bé la seva feina en conservar-lo per al nostre gaudi i enriquiment espiritual. Els historiadors i els arqueòlegs es passen la vida descrivint el que tenen davant, descrivint-ho sense parar mai, però ningú no llegeix les seves descripcions, si no són altres historiadors o arqueòlegs que les "necessiten" per a llur pròpia descripció.

Vista de Herculaneum (Itàlia)

Una història descriptiva, sense objectius, però amb molts objectes, és quasi sempre manipulable. Per més que la descripció dels fets o dels materials antics sigui correcta i precisa, aquest coneixement es pot utilitzar en la propaganda de formes determinades de fer el present. Per exemple, si l'ús social d'un patrimoni arqueològic determinat atorga més importància a la seva bellesa (component artístic), el resultat serà una visió *heroitzada*, ordenada, estàtica i immutable del Passat, del qual es rebutja tot allò que sigui lleig o llardós i només se n'aprofiten les veritats que llueixen. És llavors que apareix la genialitat més gran de totes les genialitats, la declaració de Patrimoni Cultural de la Humanitat, i no pertany als "hereus" legítims, sinó que els esforços habitants de l'Europa Occidental i regions afins ens hem autodesignat "hereus", amb el simple subterfugi de declarar que les necessitats estètiques de la Humanitat (és a dir, les nostres) estan per damunt de les necessitats egoistes dels locals (és a dir, *d'ells*, dit en un to despectiu), la intel·ligència dels quals i llur sistema de govern *primitiu* els priva de tenir la capacitat d'apreciar les meravelles dels seus avantpassats.

La Humanitat no és una realitat, és un concepte abstracte i una identitat inventada que apareix en el moment en què l'economia es torna transnacional i les

empreses necessiten consumidors a tot el món per a certs productes, i treballadors o treballadores per a d'altres productes que després consumirà el Primer Món. Als no europeus se'ls concedeix l'honor altíssim de formar part de la Humanitat, cosa que els fa fàcilment explotats per la societat de consum. Les nostres forces vives miren molt malament els països que tanquen les fronteres i no deixen beure Coca-cola, escoltar *rock'n'roll* o portar texans. Cal trobar la manera que aquella gent es deixi explotar. Solució: integrem-los en la nostra gran nació de nacions, la Humanitat, i construïm una ideologia de pertinença a la Humanitat.

El Patrimoni Cultural de la Humanitat està format, gairebé exclusivament, per edificis bonics, elegants, plens de poesia i bellesa, que exalcen els valors de simetria, regularitat i "perennitat". Els visitants (únicament del Primer Món), extasiats davant tanta de bellesa, diuen: "No t'hauria agradat viure en aquest palau, castell, ciutat,...?" Enyor del Passat, nostàlgia d'un ordre social en què poquíssims fruïen en exclusiva de les coses belles que la majoria produïa. Únicament un ordre social com aquest permet la bellesa... i no pas una societat de sindicats i de vaguistes, amb una baixa productivitat laboral i productes industrials d'una qualitat pèssima.

Imatge d'una llauna de Coca-cola

Però el Patrimoni Històric també el formen monuments ben poc "bells" (per exemple, el fòrum romà de Roma): unes pedres escantonades, uns murs que no es poden reconèixer, habitacions fàcilment identificables per les deixalles (modernes, no pas arqueològiques) que s'hi acumulen, coves de passadissos tortuosos i sostres baixos. El visitant (també del Primer Món) comenta: "Que en vivien, de malament, aquesta gent!" I rebutja el passat com una fase de la Humanitat en què no hi havia rentadores ni *gintonic*, molt diferent de la còmoda societat burgesa en la qual, si no fos pels sindicats i els vaguistes, es viuria força bé (si ets nascut al barri de Mayfair de Londres, és clar).

Simultàniament a l'avorriment que produeix el Passat, sorgeix l'anunci de la fi de la Història, que potencia la passivitat i l'estancament social, com a efecte de la comoditat per la seguretat que comporta el liberalisme modern: el mercat lliure és l'aparença natural de l'ordre comú, i a les seves lleis ens hem d'acollir amb fervor i amb una fe cega. La fi de la Història de la Humanitat i l'aparició de l'Herència Comuna d'aquesta mateixa Humanitat coincideixen, doncs, amb la gran solució: un sol mercat lliure d'un cap a l'altre de la terra.

Pintura de tomba etrusca

En aquest món no hi ha contradiccions, i si de cas hi ha res que no funciona, això passa d'ençà que el món és món. Entrem en l'únic ús "positiu" del Passat: la desigualtat social, l'explotació, les diferències territorials, etc. Tot plegat té uns orígens tan remots i tan oblidats que únicament els prehistoriadors i prehistoriadores en saben alguna cosa, no gaire. Com que, a més, ho estudien uns professionals de segona classe, no cal fer-ne gaire cabal, només consignar que l'origen de tot el que és lleig en aquest món rau en l'època del Pecat Original i tirar-s'ho a l'esquena. No hi ha perfecció sense un xic de sofriment.

¿De quina manera la defensa, conservació i *hipervaloració* del Patrimoni Històric que fa el poder polític, social i econòmic contribueix a perpetuar-ne aquesta visió? És molt senzill: imposant una visió estàtica, immutable i petrificada del passat. El Passat no existeix, diuen, només en resten residus dispersos que cal contemplar

amb respecte per admirar allò de què foren capaços els nostres avantpassats sense grues ni ciment ni energia elèctrica. Del Passat només ens interessa allò que és bonic, bell (d'acord amb la subjectivitat de la nostre època) o natural (és a dir, implícit en els nostres gens), "ensenyable" sense perill, que permeti d'afirmar la nostra societat com la més bella, la més "lliura", la més "demòcrata", progressista i evolucionada de totes les que hi ha hagut i ens han precedit. Hem de contemplar i conèixer les restes del Passat per una sola raó, la nostra perfecta i estimada societat del present ja estava anunciada en tota la seva brillantor des de l'inici dels temps. Els homes i dones de l'antigor van haver de passar penalitats i incomoditats perquè en el futur (d'ells) nosaltres poguéssim disposar de rentadores, cotxes de cinc rodes i aire condicionat.

L'Arqueologia té, doncs, un certa importància per a la societat moderna, tal com una certa classe social la vol construir. És l'encarregada de crear aquesta ideologia de "superació" del Passat, de inutilitat pràctica de les coses antigues, que són mortes i enterrades (que equival a dir que la forma de vida del Passat era "inútil"). El Passat resta clos en la seva esfera acadèmica, se n'ensenyava el que no és perillós, el que ens sembla que la gent entendreà per més curta de gambals que sigui, mentre el Present resta "lliure" per ser construït d'acord amb les lleis del més lliure dels mercats lliures.

Comptat i debatut, per mitjà de l'*heroïtzació* de les peces antigues, de la seva transformació en objectes subjectivament "bells" i "naturals", el Passat se'ns fa present com si fos un producte congelat al qual li ha passat la data de caducitat. No s'amaga el Passat, sinó que el trobem una mica pertot. I en quedem tan farts que acabem fent el que ens diuen: "que bonic!", "que lleig!", "que natural!" i fugim comes ajudeu-me. "No us amoïneu, si no voleu no hi aneu, al Museu, però podeu estar tranquils, els testimonis del passat són en bones mans." Així, fent-lo present, plantificant-nos-el davant del nas i fent-nos-en afartar, se'ns amaga el Passat.

Però el Passat no és el Patrimoni. El Passat no és una colla de pedres o de quadres, sinó el nostre propi present fa uns quants anys (cents, milers, milions). Nosaltres en part som protagonistes del Passat, car la nostra societat una vegada, fa molts anys, era també una societat. L'ordre social ni es crea ni es destrueix, només canvia, es transforma progressivament com a resultat d'una munió de causes, i aquestes causes, aquests processos de canvi continuen actuant en nosaltres; per això la nostra societat canviarà talment com canvià un dia. Si avui dia les relacions de poder impedeixen la supervivència de molta gent, si a l'Europa Occidental el racisme és a l'ordre del dia, si l'explotació és l'afecció predilecta d'uns quants, no és pas per casualitat ni per la voluntat divina ni perquè sempre ha estat així. Tot té una causa, i quan parlem de societats quasi sempre la causa és en el Passat, és a dir, en l'estat que la nostra societat tenia en un moment anterior al nostre.

L'estudi d'aquestes causes no és pas senzill, més aviat són la principal dificultat. La major part dels historiadors creuen, aparentment, que n'hi hauria d'haver prou amb la simple descripció neutra i desapassionada d'un fet antic o d'un

Vas canope

objecte arqueològic. Malgrat tot, si ens limitem a descriure aquestes peces antigues tretes del context que els és propi en copsem la seva absoluta inutilitat, obtenim una visió "petrificada" del que va passar fa molts anys o bé no en traiem res de res. El Passat, com a fet viu, dinàmic i canviant, s'esvaeix.

En un context com aquest tots hauríem d'esgargamellar-nos a cridar: "Destruïm el Patrimoni Històric i eliminem l'Arqueologia!"

Per ventura seria cap solució, això? Voleu dir que els atuels arqueològics són tan inútils com sembla? Hi ha una diferència enorme entre creure's el Passat que ens han creat i estudiar el Passat que realment s'esdevingué. Tant si la nostra societat moderna és un paradís immerescut com si és el pou de totes les maldats, no ha estat pas sempre igual. La conducta social, l'acció de molts homes i moltes dones al llarg del temps expliquen per què avui fem el que fem. Consegüentment, si volem entendre aquest món, anar més enllà del que ens diuen que hem de pensar, només hi ha un amañera: estudiar com s'ha fet. Hem d'analitzar i explicar *per què* la nostra societat és com és i no pas d'una altra manera. Més ben dit, *com s'ha anat fent la nostra societat*. La descripció d'artefactes no ens donarà mai la resposta que cerquem, mentre que sí que ho farà un estudi que *utilitzi* els elements que es conserven del Passat per definir el procés causal responsable del Present.

Populonia

Molta gent creu que aquest objectiu és una utopia. "El coneixement del Passat no és autèntic. No sabem el que realment s'esdevingué i no ho sabrem mai", diu el meu company de despatx. I no argumenta aquesta impossibilitat, es limita a escriure una novel·la històrica molt divertida, pensant-se que es tracta d'una reconstrucció possible. Com que no sabem res del que va passar, m'ho puc inventar lliurement. Al meu sofert company de despatx no se li acut que el físics tampoc no poden estar segurs de la veritat de les seves afirmacions..., però sí que en poden estar "raonablement" segurs. Negar la possibilitat del

coneixement objectiu (revisable) vol dir negar la possibilitat de construir racionalment el nostre Futur. Si la Ciència Social no és possible, aleshores restarem encadenats, no pas a la negació del canvi, sinó a la ignorància dels canvis. Tant si en tenim coneixement com si no, la nostra societat canviarà per la senzilla raó que ja va canviant i prové d'una seqüència de canvis que s'ha anat produint en el Passat. Però si fugim d'aquest coneixement o ens diuen que val més no perdre-hi el temps intentant de conèixer el que és incognoscible, aleshores... ai las! aleshores ens vendrem a aquells que tindran la capacitat (el poder) de fer el que voldran amb la resta de la gent!

Hi ha solucions per aquest estat de coses, però passen per les matemàtiques.

Estic segur que molts lectors o lectores no voldran creure que les matemàtiques serveixin per res més que no sigui per comptar quantes monedes porto a la butxaca i quants diners ha de repartir l'empresa entre els seus accionistes. Això passa perquè tenen una idea errònia de les matemàtiques i no s'han plantejat perquè serveixen, de fet, els nombres. El mot *matemàtica* no vol dir res més que *ciència de l'ordre calculable*. D'acord amb això, les matemàtiques poden existir sense nombres, com es demostra en el fet que hi vegi haver una matemàtica a la Grècia clàssica, abans que s'hagués inventat el sistema numeral, d'origen aràbic, que fem servir avui dia.

Per què diem que l'Arqueologia i la Història han de ser disciplines matemàtiques? Doncs perquè els fenòmens socials es poden expressar en termes d'ordenacions. Aquí *matemàtic* vol dir: "d'acord amb un ordre calculable".

Hem de tenir ben present que la Matemàtica *no* és una propietat de la natura. No hi ha unes coses i uns fenòmens de tipus matemàtic, i uns altres que no ho siguin, sinó que sempre que expressem una idea per mitjà de relacions d'ordre entre els seus components,

Teatre de Tauro

l'expressem matemàticament. La Matemàtica és, doncs, un llenguatge artificial usat per representar coses.

Estudiem els trets principals d'aquest *llenguatge matemàtic*. La seva unitat bàsica és un concepte que anomenem QUANTITAT. L'ús habitual del mot sembla indicar que es tracta d'un tipus de propietat: unes determinades entitats tenen *quantitats* i d'altres no. Aleshores podríem definir-la com *aquella determinada propietat de les entitats que admet una gradació*. Qualsevol propietat que permeti una ordenació de les entitats és una quantitat. Conseqüentment, la *quantitat* s'oposa a aquelles propietats absolutes que no admeten graus i que no generen ordenacions. Anomenarem MESURAMENT a l'operació d'assignar nombres que representin el grau en què un objecte o un fenomen tingui la propietat QUANTITATIVA a què suara ens referíem.

Els especialistes no es posen d'acord a l'hora d'investigar aquests conceptes. Per a alguns (enfocament positivista) la quantitat és una propietat inherent als objectes i, doncs, existeix abans que es produeixi cap operació de mesura. Des d'aquesta perspectiva, la quantitat no ve a ser una conseqüència de l'observació ni és l'observador qui la imposa, sinó que es tracta d'un tret propi i intransferible de l'objecte observat. Per a d'altres especialistes (enfocament subjectivista) la quantitat no existeix abans del procés de mesura. No hi ha quantitats a la natura, sinó operacions de mesura artificials, que forneixen uns resultats més o menys coherents. Com en totes les coses, sempre hi ha terceres vies; així, segons els partidaris de l'enfocament relacional, una quantitat existeix si, i únicament si, hi ha una relació quantitativa entre dos objectes. Un objecte té, doncs, una quantitat d'alguna cosa si participa d'una relació quantitativa.

Temple de Segesta

Però, què és una relació quantitativa? Una relació d'ordre tal que:

A és més gros en q que B

A és igual en q que B

A és més petit en q que B

Per exemple, un objecte A és més petit de *mida* (q) que un altre objecte B. La *mida* és aquí una quantitat; però no pas totes les quantitats són iguals, sinó que varien segons la relació d'ordre que hom pugui establir. Els usos de les diferents quantitats, naturalment, poden ser diferents. En definitiva: existeix una QUANTITAT si una certa propietat permet d'ordenar un conjunt d'objectes i aquesta relació d'ordre compleix les propietats algebraiques clàssiques (reflexiva, antisimètrica, transitiva).

Donada una població qualsevol de dades, són innombrables les ordenacions que podem fer-ne. No únicament hi ha quantitats com ara la longitud, la mida, el pes, etc., que són fàcilment

mesurables amb instruments de mesura universals. Tota ordenació amaga una quantitat; però moltes són difícils de descobrir, atès que no hi ha acord entre els científics a l'hora de construir els instruments de mesura imprescindibles.

Què vol dir *mesurar* la conducta humana? Vol dir senzillament ordenar els resultats o efectes que produeix. L'única cosa que hem de tenir present és que l'ordenació dels objectes socials és diferent de l'ordenació dels objectes físics, perquè es tracta d'objectes diferents i les propietats quantitatives en què es basen les relacions ordinals també ho són. No té cap sentit mesurar la longitud d'una acció social, però sí que en té mesurar-ne la intensitat, per exemple. Els problemes en les Ciències socials rauen en els instruments de mesura, no pas en les ordenacions; i aquests problemes es poden resoldre convertint les ordenacions en funcions matemàtiques i usant-les com si es tractés d'un instrument. Vegem-ne un exemple, la *mesura* de la interacció social.

La Història de la Interacció Social, és a dir, la dinàmica temporal, els canvis i transformacions que experimenten una societat al llarg del temps, no es pot observar en cap registre arqueològic i/o històric. El que anomenem Patrimoni, però, exhibeix algunes de les conseqüències materials d'aquestes relacions, especialment l'intercanvi d'objectes que es produeix en determinades modalitats d'interacció. El nostre objectiu ha de ser, doncs, de *mesurar* un conjunt d'objectes trobats en un context específic amb la finalitat de fer palesa alguna de les formes d'intercanvi que aquesta societat va practicar.

Illeta dels Banyets (El Campello, Alacant)

La primera *mesura* necessària és qualitativa. Hem de distingir els béns d'intercanvi (els que varen circular entre dos o més transactors amb ocasió d'una interacció) dels objectes que no varen ser intercanviats. Partirem d'una definició de *bé d'intercanvi* en tant que objecte produït totalment o parcialment (la matèria primera, p. e.) fora del grup social que se'n servia. La manera més òbvia de començar l'anàlisi és per mitjà de l'examen de l'intercanvi de subsistències i de matèries primeres, tot comparant la distribució espacial d'ecofactes (gra, mostres antracològiques, ossos animals, espines de peix) amb la informació paleoclimàtica i edafològica. La constatació de consum d'espècies no autòctones o "impossibles" en un ecosistema determinat demostrarà l'existència d'una circulació d'aquests productes.

De formes d'interacció n'hi ha moltes, però pràcticament totes es relacionen amb el grau de Divisió Social del Treball dins d'una comunitat. Com més complexos i diversificats siguin els processos de treball, *tots* els béns produïts per una comunitat seran *béns d'intercanvi*, car circulen entre productors de diverses especialitats alhora que ho fan també entre productors i no productors. La primera modalitat d'interacció que hem d'estudiar és, doncs, al que deriva

Ex-vot ibèric

de la pròpia Divisió Social del Treball, sigui en la producció de subsistències, en la d'instruments de producció o en la de béns de prestigi. Per tal d'analitzar aquesta forma d'interacció interna al grup local hem d'avaluar la relació entre la presència de determinats materials i l'existència en l'indret de la deposició dels mitjans de producció necessaris per a la fabricació. Així, per exemple, si trobem objectes metàl·lics a diverses unitats de residència i únicament un taller metal·lúrgic a l'assentament, hem de concloure que hi ha un intercanvi entre el productor i els usuaris - no productors. De fet, el que cerquem és la relació entre els processos productius i l'estructura de les unitats domèstiques de producció. La variabilitat en la contextualització dels processos

productius en els diferents grups domèstics ens proporcionarà informació sobre les diferències socials i econòmiques que hi pugui haver entre ells.

La mesura dels béns d'intercanvi podria continuar ordenant-los segons els processos de treball responsables de la manufactura. Es podria fer analitzant:

- los processos de treball responsables de la producció d'aquests artefactes
- la manera com aquests artefactes són utilitzats
- la relació explícita que hi ha entre producció i consum, és a dir, la manera com els artefactes surten de la unitat de producció i arriben a la unitat de consum.

Altres mesures relacionades són el grau d'especialització de la producció i, sobretot, dels aspectes concrets de l'economia productiva que s'han tornat especialitzats. La diversitat morfològica, estilística o compositiva permet d'indagar el grau d'especialització per mitjans matemàtics i alhora l'anàlisi microespacial d'aquesta diversitat ens hauria de permetre de diferenciar grups domèstics segons les activitats que hi tenen lloc i el tipus de productes a què tenen accés.

Una anàlisi de les relacions interacció/intercanvi no pot ser completa sense una avaluació, ni que sigui aproximada, del "valor" del que s'intercanvia. Hi ha dues grans estratègies: fer servir "valoracions universals" calculades per comparació entre diferents registres etnogràfics, o bé tenir en compte el context de deposició del bé d'intercanvi. En aquest darrer cas, partim del principi que els béns de prestigi que tenen un valor social més elevat apareixen en contextos peculiars i que la forma com són diposats difereix de la de la resta de materials en què predomina el valor d'ús. Així, si en les unitats domèstiques "riques" (amb uns trets arquitectòniques diferents de les altres: materials, complexitat constructiva, extensió, localització de l'assentament) hi trobem materials arqueològics diferents dels que apareixen a les unitats

Sepulcre turriforme de Pozo Moro

domèstiques "pobres", els materials en qüestió se situaran a l'inici d'una escala relativa de valoracions. Semblantment, els objectes en què predomini el valor d'ús tindran una distribució homogènia en un territori, a condició que es tracti, dins el mateix territori, de localitats homogènies econòmicament i socialment (en condicions d'autosuficiència de les unitats domèstiques de producció); al seu torn, els objectes amb un valor d'estatus més gran (espases, per exemple) no presentaran una distribució homogènia, sinó que en trobarem concentrada l'aparició en uns pocs punts, cosa que indica que se'n fa un intercanvi desigual.

Kalathos ibèric

Un cop "mesurats" els béns d'intercanvi, caldrà "mesurar" les mateixes relacions d'intercanvi, a condició que haguem pogut distingir els transactors o les transactores que hi prenen part. Si el nostre objectiu és d'esbrinar com es van transferir entre els diversos transactors que defineixen la xarxa d'intercanvis, caldrà que estudiem la relació que hi ha entre el lloc on hem trobat els objectes o béns i el lloc on foren produïts. La primera variable que podem pensar d'analitzar és la *distància* entre aquests dos punts, però no únicament la *distància geogràfica*, ans també la *distància social* entre els transactors. La determinació de les àrees més denses, és a dir, dels

indrets d'un territori donat on trobem més punts d'aparició i on aquests són més propers els uns dels altres, ens hauria de fornir informació sobre les diferències d'intensitat de les relacions de dependència social. En el cas que no pas tots els punts de l'espai social estiguin separats per un mateix valor de distància social (o índex de dependència), llavors haurem de concloure que les xarxes d'intercanvi eren clarament desiguals i que es produïen resultats diferents en la mesura que la desigualtat esmentada era aprofitada per un o més d'un dels transactors. Adonem-nos que en aquest moment no fem èmfasi en la *densitat de béns d'intercanvi*, sinó en la densitat de transactors a cada unitat d'anàlisi. No pas tots els transactors interactuen de la mateixa manera, sinó que n'hi ha alguns que resten clarament marginats, mentre que d'altres monopolitzen a favor seu les relacions d'intercanvi.

L'anàlisi de les àrees de densitats diferenciades en un territori només ens permet de concloure l'existència de desigualtats. Com a molt podem afirmar que es produeix un control o una monopolització dels sistemes d'interacció i d'intercanvi. Un criteri molt útil per determinar l'existència d'una jerarquització social entre les unitats consisteix a localitzar *llocs centrals* en el territori. D'aquests anomenats *llocs centrals* depenen la resta d'unitats per a llur reproducció, sigui perquè és on hi ha els mitjans de producció o els serveis necessaris, sigui perquè hi resideixen les institucions encarregades de prendre decisions en nom del grup. En general, un lloc central es defineix per la concentració d'esforços productius (artesanat) en un indret i una xarxa de llocs que depenen del treball que es faci en aquest centre per a llur reproducció. La mesura més important per definir *llocs centrals* és la *segmentació espacial de les activitats productives*. Cal que ens fixem, doncs, en la manca d'*autosuficiència*, no ja únicament de la unitat domèstica (segmentació d'activitats de població a l'assentament), ans també del propi

grup local (segmentació d'activitats de producció al territori). La contradicció entre no autosuficiència i concentració dels mitjans de producció en punts concrets serà una guiatge molt més correcte per determinar *llocs centrals* o transactors que controlen el sistema d'interaccions i les relacions de dependència que aquest genera.

És ben evident que, en incloure-hi les "mesures" de la conducta social, tot canvia. Els elements són els mateixos, els objectes que fan part del Patrimoni i que trobem a les vitrines dels museus, però ara "quantificats" i observats des d'una perspectiva nova. Encara no hem acabat, però. Per elles soles, aquestes mesures només farien que amplificar al màxim el Problema anterior: la visió estètica és substituïda per una visió matemàtica del passat, però igualment estàtica. Ara ja no diem que els objectes són lletjos o bonics, sinó que fem constar l'existència de societats complexes i no complexes, de jerarquies socials, de desigualtats socials,... però no deixem de descriure unes altres societats. El Passat romandrà encara separat del Present i, doncs, restarà inútil per entendre'ns nosaltres mateixos. Què hi manca? Doncs la noció de *causalitat*.

L'objectiu de tota anàlisi històrica hauria de consistir a estudiar els canvis en les relacions socials al llarg d'un període determinat de temps *fins al present*. Dit altrament, es tracta de començar per un estudi exhaustiu (estadístic) de la nostra societat i de mesurar, per exemple, les formes d'interacció social que s'hi donen. A continuació caldria que ens centréssim en el descobriment d'algun element o contradicció en les formes actuals d'interacció i que intentéssim determinar-ne el *procés de formació*, és a dir, la seqüència de canvis que al llarg del temps ha determinat que aquella contradicció aparegui en les circumstàncies actuals. Així doncs, si "mesurem" la conducta social és per tal d'estudiar la rellevància *causal* de les diverses mesures i, com a resultat d'aquesta, la *causa* d'aquesta conducta i les seves conseqüències.

Mausoleu d'Agripa

Si continuem prenent l'exemple anterior, intentarem un estudi dels *canvis* en l'organització de la producció a través del temps com a *conseqüència* de la interacció establerta entre les diverses unitats analítiques. Dit altrament, allò que ens interessa és una recerca de les *causes* de les formes particulars d'interacció que hem "mesurat" en el registre arqueològic (Patrimoni), així com els *efectes* que aquestes formes d'interacció varen produir en la vida social d'aquelles comunitats i de les nostres.

Via Appia (Roma)

Com podem dur a la pràctica aquesta recerca de les *causes* i dels *efectes* de la interacció social? Per mitjà d'un estudi estadístic de la *variabilitat* que hi ha en les mesures que hem pres.

La variabilitat és el tret fonamental que posseeix tot conjunt d'individus o d'objectes, segons la qual les mesures obtingudes són diferents d'un individu a l'altre. El diccionari defineix *variabilitat* com a qualitat de *variar*, és a dir, de canviar i transformar. Una cosa variable és una cosa que canvia. Si ens interessa la variabilitat és pel fet que l'anàlisi de la *co-variació* (la comparació de la variabilitat de dues o més de dues mesures)

és en el nucli del procés de causalitat. Per bé que no podem reduir co-variació i correlació a causalitat, és cert que tota causa *co-varia* amb el seu efecte.

Una explicació causal és, però, alguna cosa més que una simple cadena d'inferència que duu d'un fet determinat a un altre, que considerem *efecte* del primer. Cal admetre tipus diversos de causalitat. De vegades l'esdeveniment A serà causa de l'esdeveniment B per la senzilla raó que l'un és la traducció, en un altre nivell de descripció, del primer. D'altres vegades, "causa" tindrà el significat de *causalitat física*: quan dos processos es creuen i les modificacions produïdes persisteixen després de la intersecció, aquesta l'anomenem *intersecció causal*. Per consegüent, un procés és causal quan transmet informació i és capaç de propagar una modificació en la seva estructura com a resultat d'una interacció; per exemple, quan dos esdeveniments apareixen associats en un procés amb més freqüència que no pas si fossin estadísticament independents i, a més, hi ha un esdeveniment previ que és la *causa comuna* i que explica la manca d'independència entre tots dos. Hi ha una *rellevància causal directa* entre dos esdeveniments o dos processos si hi ha, com a mínim, un procés causal que els connecti i si aquest procés causal és responsable en relació amb la transmissió d'influència causal de l'un a l'altre. Hi ha una *rellevància causal indirecta* si entre dos esdeveniments o dos processos són resultat d'una *causa comuna*.

Imposar una tal estructura causal com a representació dels canvis formals que al llarg del temps ha experimentat el registre arqueològic (el Patrimoni) permet d'explicar la Dinàmica Social, car situem el fenomen en el seu nexa causal i en descrivim els processos causalment rellevants i les interaccions que l'han dut a tenir la forma particular com se'ns presenta.

La afirmació de processos causals, entesos com a "relacions" entre els elements discrets en què pot descompondre's *analíticament* la realitat social, és més adequada que no pas determinar l'existència de relacions funcionals i/o de compatibilitat entre aquests mateixos elements. Per això, si volem *explicar* l'acció humana, és a dir, parlar sobre nosaltres mateixos,

haurem d'assenyalar els processos causals (històrics) que ens han dut a la situació directament perceptible que volem tractar.

Aquest hauria de ser l'autèntic propòsit de la Història i de l'Arqueologia: l'estudi del passat i la indagació de la continuïtat entre passat i present. Com les societats passades van esdevenir la meua pròpia societat. D'acord amb això, la Història i l'Arqueologia són maneres d'analitzar, maneres de veure i de comprendre el present en la seva dimensió temporal, és a dir, "formativa" o causal, més que no pas un acumulació de dades sobre el passat. L'anàlisi comença $\frac{3}{4}$ i se justifica aquí i ara $\frac{3}{4}$ per la identificació d'un fenomen o d'un problema contemporani que no entenem. Per exemple, el racisme, la desigualtat social, l'explotació dels països el Tercer Món per part de les classes dirigents del Primer Món, etc. "Comprendre" aquestes qüestions significa reconstruir el seu procés de formació, és a dir, determinar-ne la *causa*. No sabrem com resoldre el racisme, com reduir la desigualtat social, com impedir que uns quants individus explotin països i continents,... si desconeixem la manera com la nostra societat ha esdevingut racista, desigual o explotadora.

No arribarem a determinar-ne la causa posant per ordre un seguit de fotografies del passat: el segle XIX, el XVIII, el III, el I, el IV abans de la nostra era, el XVI a.n.e., o escrivint un anecdotari del passat bellament ordenat. El que ens cal fer és seguir cronològicament el fenomen d'interès en diversos períodes històrics i determinar la manera com aquest fenomen es relaciona amb altres elements. Per exemple, per entendre el racisme a la nostra societat cal esbrinar com funcionava el racisme al segle XIX, que no és *una altra* societat, sinó la nostra, però en un estat formatiu anterior, i així successivament, passant per l'Edat mitjana, l'època romana,... totes les quals són estats formatius previs de la *nostra pròpia societat*. En cadascun d'aquests períodes estudiem el tipus i la relació d'aquesta estructura amb les accions racistes i el context social i econòmic d'aquest període amb l'estructura existent durant els períodes amb racisme. Aquesta diferència podrà interpretar-se en mitjans causals. Certs problemes exigiran que reculem només uns pocs anys, d'altres exigiran que ho fem uns segles o fins uns mil·lenis.

Ens cal una Arqueologia explícitament "social"? D'antuvi, una Arqueologia social no es limita a descriure els materials que s'hagin pogut conservar del nostre passat més remot, sinó que té com a objectiu d'arribar a entendre la *societat* o societats que varen produir i/o usar els tals materials. És una Arqueologia *explícitament* social, en el sentit que no s'ha de limitar a "reconstruir" o "interpretar" les formes de vida, les relacions socials del passat, sinó que aquesta interpretació, aquesta reconstrucció ha de tenir, al seu torn, una dimensió social. És a dir, ha de servir per a alguna cosa útil en la societat en què l'arqueòleg o arqueòloga ha desenvolupat la seva activitat.

Des dels anys seixantes, ha anat assolint més predicament la necessitat d'una arqueologia que no s'interessi únicament per documentar un determinat artefacte, sinó que estudiï la persona que hi ha darrera. Ara bé, manta vegada aquest estudi confon "mitjans" i "finalitats", com si l'objectiu de l'arqueologia

Dagues de l'Edat del Ferro (Etruria)

fos documentar el passar, per més que el que es documenti siguin relacions socials i no sols atuell. No té dubte que aquesta visió global del passat és important, però per ella mateixa no serveix per a res. L'objectiu de la Història no és "conèixer" les societats que ens han precedit, sinó entendre la nostra pròpia societat, fent la dissecció dels seus problemes, de les seves contradiccions i dels diversos fenòmens socials que tenen lloc en un mateix moment. La "finalitat" de la Història no és en el passat, sinó que és en el present. L'estudi de les societats antigues s'entén, doncs, com un mitjà, com la manera com podrem reconstruir el procés de formació dels fenòmens que realment ens interessin.

És clar que els arqueòlegs i les arqueòlogues han d'estudiar les dades conservades del passat i arribar a saber-ne el màxim. El seu estudi, però, no s'acaba quan ha documentat i interpretat tal o tal altre registre arqueològic (Patrimoni), sinó que llavors tot just acaba de començar. Estudiar atuell trossets o pedres velles només té sentit si el que realment fem és cercar evidències que ens permetin d'indagar com i per què els fenòmens socials actuals han adoptat la forma que ara tenen.

Teatre d'Arusio (Orange)

Aquest principi general no ens hauria de dur a ala conclusió que l'estudi del Passat és viciat per la nostra visió del Present. Si hi ha racisme o desigualtats socials, això no és fruit de la nostra subjectivitat, sinó un fet real, que posen de manifest els sociòlegs, els antropòlegs i els economistes de molt diversa línia política. De la mateixa manera que és possible d'observar i mesurar les contradiccions del Present, podem analitzar el procés de formació d'aquestes contradiccions. El coneixement del Passat pot ser "objectiu", però ho és

només en la mesura que permet una comprensió correcta (ajustada empíricament als fets) de

la *causa* dels problemes o fenòmens del present. És possible que resulti impracticable una descripció no esbiaixada d'un moment concret del Passat, però quan diversos moments apareixen vinculats i assolim de "reproduir" el procés causal del fenomen en el present, hem de concloure que la recerca s'ha fet correctament, per més que sempre podrà ser abordada amb més detall i aprofundiment quan la quantitat i la qualitat del coneixement augmenti.

Els historiadors i els arqueòlegs haurien de formar part de la consciència crítica de la societat. No som, és cert, els encarregats de resoldre ni tan sols de descobrir les contradiccions i problemes socials, sí que som els encarregats d'estudiar-ne el procés de formació, el conjunt de causes que han provocat que la nostra societat generi uns problemes com aquests o que emmalalteixi d'aquesta manera. Els problemes i les contradiccions no existeixen *perquè sí*, ni provenen del contagi d'una altra societat, ni tan sols han estat inventats per una ment perversa i malèvola. Som nosaltres, amb les nostres accions quotidianes, els que contribuïm a perpetuar uns processos causals que, anant el temps, van produint uns efectes, inicialment inapreciables, però progressivament més presents fins que esclaten amb tota la seva virulència. Talment com el metge no prescriu un analgèsic a tots els seus pacients, sinó que n'estudia els símptomes i la manera i les circumstàncies concretes com el pacient ha emmalaltit, els historiadors i els arqueòlegs han de trobar les causes de les malalties socials.

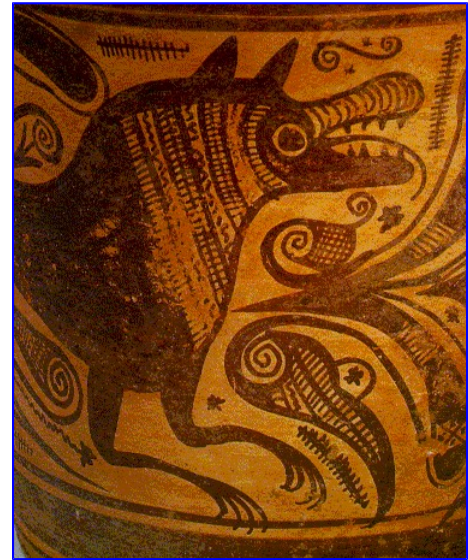
Hi ha autors que afirmen que els coneixement del passat és massa important per deixar-lo en mans dels arqueòleg, que tots tenim "dret" a tenir i a ser responsables de la nostra pròpia Memòria Col·lectiva (si és que n'hi ha, d'això). Tot això és ben cert, però cal no oblidar que el procés de formació de la nostra societat, la causa de les seves contradiccions, és el veritable objecte de coneixement. Si cercàvem una impressió personal i subjectiva del passat i en fèiem model per a les nostres vides individuals i les experiències concretes en el present, aleshores tots podríem fer Història; però el que aquí és vol és resoldre problemes específics, trobar les causes reals de problemes que ens afecten. I no s'hi val a jugar quan es tracta de bastir un avió o de guarir una malaltia. El coneixement de les causes de les contradiccions de la nostra societat és quelcom difícil, molt difícil. Avui dia en sabem molt poc,... però alguna cosa hem après. A mesura que avança el coneixement científic, es desenvolupen tècniques noves, es revisen sabers antics,... aprenem cada cop més. El volum d'informació esdevé tan enorme que es fa imprescindible la figura del professional i de l'especialista.

I això vol dir que el professional és l'autòcrata propietari i dissenyador del coneixement històric? Malauradament, sí. A ningú no se li acut de dir que tots els membres d'una societat tenen dret a exercir la medicina. La tècnica de l'anàlisi històrica és extraordinàriament complexa i convé que hom en faci un aprenentatge de diversos anys. Això no vol dir, però, que aquestes tècniques i aquest coneixement estiguin únicament a l'abast d'una minoria exigua.

El nostre objectiu hauria de ser que totes i cadascuna de les persones fossin capaces d'estudiar històricament la seva pròpia conducta i acció social, i de comprendre les causes del que fan i del que els afecta i condiciona. Aquesta fita, però, esdevé al seu torn un problema històric.

Molts dels nostres problemes els superaríem si fèiem sortir el coneixement científicosocial fora dels límits estrets de la comunitat de professionals de la ciència. El coneixement del passat és cosa de tots. Tots tenim dret (i un deure intel·lectual) a usar el coneixement sobre el passat per entendre les nostres accions individuals del present i per entendre com el nostre capteniment és circumscrit i/o reforçat per les accions dels altres. Si el passat es presentat com una cosa feta i acabada, per més que la proposta sigui molt avançada i amb tot el suport tecnològic que vulgueu, llavors el que oferirem als nostres conciutadans és un material únicament susceptible de ser memoritzat i suprimirem la possibilitat que la majoria de la societat faci un procés de construcció *racional* del futur. No podem encarregar a una Institució la tasca de resoldre els problemes i les contradiccions que nosaltres mateixos hem creat en reproduir actes i rols que van tenir el seu origen en un moment anterior al nostre. Cada agent social ha de reflexionar sobre la causa de la seva pròpia acció individual, alhora que historiadors i arqueòlegs analitzen les causes i efectes de l'*acció col·lectiva*.

Carnassier ibèric

¿Per què un petit grup de professionals s'ha apropiat de les eines de l'anàlisi històrica, tot i que poques vegades les posa en pràctica? Doncs, per llur complexitat. Jo no tinc cap dubte que, davant la proclamació d'un "alliberament" de la Ciència (una difusió *total* de les tècniques i un *accés realment lliure i generalitzat* als mitjans, instruments i coneixement), la major part dels científics diria: "Vet aquí una intenció noble, però ningú no hi parerà esment. És massa difícil, massa matemàtica". Si les tècniques d'anàlisi són complexes no és pas únicament perquè els professionals les facin complexes per poder-les monopolitzar més còmodament, sinó perquè els processos a analitzar són extraordinàriament complexos. La paradoxa que ens cal resoldre és, doncs, com difondre un coneixement històric i un coneixement metodològic cada cop més nombrós i complex.

Vet aquí el canvi social que ens espera, d'unes dimensions quasi revolucionàries. No es tracta de divulgar un resum mastegadet i fàcil de pair d'allò que sabem sobre els processos causals de les contradiccions de la nostra societat. Hem de canviar la societat perquè els seus membres se serveixin efectivament del coneixement i dels mètodes de què parlàvem a fi de resoldre els seus propis problemes. La realitat que descobrim, com a resultat de l'anàlisi històrica, és que per sobreviure en el món que ens ha tocat de viure cada saber cada dia més coses.

La crítica no és únicament el mètode de la ciència, sinó un dels seus elements integradors.

L'arqueologia serà rendible quan el debat crític que engega s'escampi a tot el conjunt de la ciutadania i forneixi a

cadascú eines i dades contrastades que li permetin de bastir la seva pròpia crítica de la realitat social. És a dir, l'arqueòleg ha d'enriquir la capacitat crítica dels ciutadans a partir de la reflexió que el passat pot generar en ésser usat com a eina per actuar sobre els problemes d'aquesta societat.

Coroplastia ibèrica

Cal que destruïm, irats, el Patrimoni Historicoartístic? Així evitaríem una de les formes que ens impedeixen de pensar, però aleshores suprimiríem també el punt de referència del nostre coneixement. Sense Patrimoni Històric no hi ha reflexió possible sobre el present, no podríem entendre com s'ha fet la nostra societat, perquè ens mancarien dades primàries amb què realitzar una anàlisi causal.

Restaríem condemnats a construir el futur d'una manera subjectiva i intuïtiva, o bé a deixar que d'altres ens els construïssin, previsiblement els interessats a dominar-lo.

El Patrimoni no n'és el culpable. La presentació estàtica i estètica que se'n fa, ni que sigui correcta, és la que en permet la manipulació i, sobretot, impedeix de reflexionar-hi. Superar aquesta situació és el que és difícil. No som únicament els historiadors i els arqueòlegs els qui hem d'encarar altrament l'estudi del passat; s'hi ha d'implicar tota la població en la necessitat de comprendre el present, tant la causa de les accions dels "altres" com de les "nostres" i de les "meves".

L'anàlisi històrica del Patrimoni no ens farà viure més bé, però si més no entendrem per què continuem fent cada vegada el mateix, el mateix, el mateix.

Hi ha cap sortida? Sí, però és a base de matemàtiques: l'anàlisi de la causalitat del Present. I per això ens cal el Patrimoni. Conservem-lo!

[Versió catalana N. Figueras]

Citació recomanada:

BARCELÓ, Joan Anton (1999). "De la "inutilitat" del passat a la "comoditat" del present. La rendibilitat de les ciències socials en el segle XXI". *Digitum*, núm. 1 [article en línia]. DOI: <http://dx.doi.org/10.7238/d.v0i1.618>